

Tjóðskjallasavnið

Langtíðarætlan fyri varðveiting av talgildum skjølum

Hetta skjal greiðir í stuttum frá langtíðarætlanini hjá Tjóðskjallasavninum um móttøku og varðveiting av skjølum, ið eru talgild av uppruna. Við skjølum, ið eru talgild av uppruna, meinast, ikki almannakunngjörðar upplýsingar, ið eru gjörðar ella fingnar til vega í talgildum formi í sambandi við virkseimið hjá einum myndugleika, felagskapi ella samskipan, einum granskara ella av virki hjá privatum persóni.

Strategiini hevur sum endamál at stuðla undir tað yvirskipaða málið hjá Tjóðskjallasavninum, sum - vísandi til Løgtingslóg um skjalasøvn, sum broytt við løgtingslóg nr. 63 frá 30. apríl 2018 - er at tryggja varðveiting av skjølum, ið hava søguligt virði ella tæna til skjalfesting av viðurskiftum av týðandi fyrisitingarligum- ella rættarligum týdningi fyri borgarar og myndugleikar. Visiónin er at tryggja:

“At talgild gjörd skjøl, ið hava fyrisitingarligt, rættarligt og søguligt virði, verða goymd á ein hátt, ið tryggjar, at tað virðið, sum tey umboða, kann verða framt bæði nú og í framtíðini”

Við atliti at hesum eru tey strategisku málini:

1. At varðveita skjøl, ið er talgild av uppruna, soleiðis at teirra samgildi verður varðveitt, og at tey kunnu leitast fram og endurnýttast, bæði bráðfeingis og við framtíðini í huga.
2. At varðveita skjøl, ið er talgild av uppruna, á ein hátt, ið ber í sær so lítlan kostnað sum gjørligt bæði fyri tey, ið framleiða skjølini og Tjóðskjallasavnið.

Í fyrstu syftu hava vit valt at samstarva við Ríkisskjallasavnið í Danmark í eina tíð, til vit hava fingið neyðugu fíggingina, tøkna og fakligu royndirnar til vega.

Avbjóðingar

Talgild gjörd skjøl hava aðrar veikleikar og aðrar avbjóðingar enn pappírsskjøl. Teir miðlar, sum dátur verða goymdar á, kunnu niðurbrótast, og tann tøkinn, sum er neyðug fyri at lesa miðlarnar, kann fynrast. Á sama hátt kunnu formatini, sum tann talgilda kunningin finst í, fynrast, og vitanin um tulking av dátum, saman við teirra samanhangi, kann fara fyri skeyti. At

Tjóðskjalasavnið

goyma talgilda kunning við atlit at langtíðarvarðveiting á ein hátt, sum ger, at hon kann endurnýttast, er treytað av einum tilætlaðum vali í mun til arbeiðshátt, tøkni og skjalfesting.

Talgild varðveiting má fara fram við atlit at samfelagsbúskapinum, bæði við atlit at kostnaði hjá myndugleikunum at framleiða og avhenda skjalasavnsútgávur og útreiðslum hjá Tjóðskjalasavninum til varðveiting og atkomumøguleikum við kaga til skjølini.

Val av strategi

Skjalasøvn, sum taka ímóti skjølum, ið eru gjørd talgild, kunnu velja ímillum at taka ímóti og varðveita talgilt gjørt tilfar í upprunaformati (framleiðsluformati) og móguliga migrera (normalisera) eftir tørvi í sambandi við at gera skjølini atkomulig, ella at migrera tilfarið til eitt varðveitingarformat, antin áðrenn ella í sambandi við móttøkuna. Migrering í sambandi við móttøku meinast við at tryggja, at varðveitingin fer fram í einum formati, sum er nýtiligari til langtíðarvarðveiting enn framleiðsluformatið.

Valið av strategi er grundað á tveir hættir. Onnur er ein sokallað emuleringsstrategi, og hin er ein sokallað migreringsstrategi. Hetta val er avgerandi fyri, hvussu ein skal leggja sítt arbeiði við talgildari varðveiting til rættis.

Emuleringsstrategi er grundað á, at ein javnan kann menna t.d. forrit og stýriskipanir, sum eftirlíkna (emulera) og virka sum tey forrit, ið vórðu nýtt, tá tey talgildu skjølini vórðu gjørd. Á henda hátt kann ein varðveita tann upprunaliga bitstreymin óskalaðan í væntanini um, at hann framhaldandi kann varðveitast og nýtast á øllum nýtslupallum, við tað at gomul forrit kunnu nýtast á nýggjum maskinum.

Emuleringsstrategi er tískil lokkandi út frá einum samgildissjónarmiði (autenticitetshensyn), av tí at broytingar ikki fara fram í tí upprunaliga talgilda tilfarinum. Hon er tó kortini hættislig, av tí at tað enn ikki er skjalfest, at hon kann virka í størri skala, t.v.s. sum varðveitingarháttur fyri øll sløg av talgildum skjølum og dátugrunnum, ið verða brúkt í tí føroyska samfelagnum. Samstundis fara stórar útreiðslur at verða knýttar at eini emuleringsstrategi, og mannagongdin eignar seg betur til onnur sløg av talgildum tilfari enn tey, sum Tjóðskjalasavnið tekur í móti, t.d. telduspøl.

Tjóðskjalasavnið hevur tískil gjørt av - eins og Danmark, Ísland og Grønland - at byggja okkara talgildu varðveiting á eina migreringsstrategi. Henda strategi ber í sær, at myndugleikin skal migrera talgild skjøl til fá, væl skilmarkað standard format, sum Tjóðskjalasavnið hevur víst á

Tjóðskjalasavnið

skulu varðveitast. Henda migrering kann vera sera djúptøkin fyri tilfarið, og tað er tí ein fyrimunur fyri varðveitingina at tryggja, at hetta verður gjørt so tætt upp at tí tíðarbili, sum skjølini eru gjørd, sum møguligt. Soleiðis økist møguleikin fyri at finna hóskaði tól til útflyting og konvertering-/broyting, eins og tað verður møguligt at hava eftirlit við konverteringsúrslitinum móti teimum dátum í tí skipan, tey er gjørd í.

Migreringsstrategiini merkir eisini, at dátur, skjøl og teir bygnaðir, sum verða brúktir í sambandi við varðveiting á Tjóðskjalasavninum, mugu javnan migrerast til nýggj format og bygnaðir. Einhvør migrering hevur við sær ein vanda fyri avlagan av dátum, og skal tí bert fara fram, tá tað er neyðugt út frá eini meting av kostnaði og vanda við at migrera, sett upp ímóti kostnaðinum og vandamálum við at varðveita dátur í teimum higartil brúktu formatunum.

Óheft skipanarlig varðveiting

Varðveiting av dátum eftir strategiini hjá Tjóðskjalasavninum og Ríkisskjalasavninum skal fara fram óheft av skipanum. Tað vil siga, at endurnýtsla og tulking av dátum ikki mugu vera treytaðar av, at ein framhaldandi hevur atgongd til ta skipan, har dátur upprunaliga eru gjørdar. Dátur skulu kunnu tulkast og endurnýttast í øðrum skipanum.

Skipanarligt óhefti meinast ikki beinleiðis við, at dátur í teimum formatum og bygnaðum, vit í dag kalla skipanarlaga óheft, fyri alla framtíð kunnu fasthaldast í hesum formi. Tað meinast heldur ikki við, at ein kann uppfata síni skjøl sum nakað óheft av ávísari tøkni, sum er brúkt í ymsum øðrum skipanum. Kunningar- og samskiftistøknin mennist og fyrr ella seinni fara tey talgildu gjørdur skjølini, ið eru savnað í ávísam longri tíðarskeiði, at blíva fatað sum tengd at einum ávísam tøkniligum umhvørvi, soleiðis at neyðugt verður at migrera dátur til eitt nýtt varðveitingarformat.

Skjalasavnið fyri ta talgildu varðveitingina

Í eini vanligari journalskipan við skjølum verða skjalasøvnini varðveitt í tí formi, tey eru gjørd í, t.e., at tað upprunaliga pappírið ella líknandi verður varðveitt, sum tað upprunaliga varð gjørt í tí fyrisitingarligu gongdini. Tá tað snýr seg um talgilda varðveiting, gevur tað ikki upp á sama máta meining at tosa um eitt frumskjal ella líknandi. Óansæð um vit t.d. tosa um úrdrátt av dátum frá tabellum í einum dátugrunni frá eini kanning ella talgild skjøl, varðveitir ein bert eitt “*umboð*” av innihaldinum í einum varðveitingarformati. Í hesum høpi verður ein noyddur at tryggja sær, at ein meting verður gjørd av, hvørjar dátur skulu varðveitast; at tikin

Tjóðskjallasavnið

verður ein avgerð um, hvørji format, dátur skulu finnast í, haraftrat hvør skjalfesting er neyðug, fyri at dátur kunnu endurnýttast.

Skjøl, ið verða varðveitt í talgildum skjallasavni, eru soleiðis fyrst og fremst *dátur* ella *kunningartilfar*. Í sambandi við avhending til skjallasavn er tað uppgávan hjá Tjóðskjallasavninum at tryggja, at tann kunningin, sum er givin í sambandi við eina ávísa mannagongd, verður fylgd og varðveitt á ein slíkan hátt, soleiðis at hon á ein álítandi hátt umboðar tað kunning, sum tann, ið hevur gjørt skjallasavnið fekk til vega og hevur ræði á.

Verkseting

Tann ítøkiliga verksetingin av strategiini á Tjóðskjallasavninum saman við Ríkisskjallasavninum hvílir á trimum súlum:

- **Eyðmerkingar tíðliga** (í góðari tíð tá ein skipan verður tikin í nýtslu) og góðkenningar av skipanum við atlitum at avhending av dátum og møguliga talgildum skjølum.
- **Regluligar avhendingar** í skipanarliga óheftum formatum og tíðliga í gongdini, t.d. 5. hvørt ár.
- **Leypandi varðveitingarætlanir** og migrering til nýtt varðveitingarformat við jøvnum millumbilum

Eyðmerking

Myndugleikar og stovnar skulu boða frá nýggjum kt-skipanum til Tjóðskjallasavnið. Síðani ger Tjóðskjallasavnið eina varðveitingar- og burturbeiningarmeting, soleiðis at tá ið skipanin verður tikin í nýtslu, er greiða fingin á, um dátur skulu avhendast til Tjóðskjallasavnið ella ei. Skipanir við dátum, ið hava varðveitingarvirði, skulu góðkennast, soleiðis at trygd fæst fyri, at myndugleikarnir, ið umsita skipanina, so tíðliga sum møguligt, tá skipanin er í rakstri, tryggja sær, at dátur kunnu flytast til avhendingarformatið/skjallasavnsútgávuna hjá Tjóðskjallasavninum.

Meting um varðveitingarvirði verður gjørd av skjálavørðunum hjá Tjóðskjallasavninum. Tað eru eingi lógarkrøv til, at ávís sløg av dátum skulu avhendast til eitt alment skjallasavn, og skjálavørðirnir taka ikki teirra avgerðir við atlitum at serligum reglum, men út frá eini fakligari meting um virði av dátum.

Tjóðskjalasavnið

Í sambandi við metingina verður støði tikið í dátu-

- endurnýtslumøguleikum, t.e., um dátur kunnu brúkast til at lýsa serligar spurningar í einum søguligum høpi. Tað er ikki neyðturviliga tað sama sum, at dátur hava stórt trúvirði ella hava rættargildi
- umboðan, t.e., um dátur umboða nóg mikið av borgarunum, antin í tíð ella í tali av fólki
- singulariteti, t.e., um dátur eru unikkar/serligar ella óneyðugar í mun til aðrar dátur.

Tjóðskjalasavnið hevur javnan eftirlit við stovnum um teirra nýtslu av kt-skipanum, og soleiðis fæst eitt gott yvirlit yvir, hvørjar skipanir tann almenna fyrisitingin brúkar, og hvørjar skipanir innihalda dátur, sum eru verðar at varðveita. Hetta yvirlitið er ein neyðug treyt fyri at leggja til rættis tær regluligu avhendingarnar av dátum. Hetta er galdandi fyri alla fyrisiting í Føroyum, so sum landsfyrisiting, ríkisstovnar og kommunala fyrisitingin.

Tá tað snýr seg um privata økið, fer eyðmerkingin av varðveitingarverðum dátum fram í samstarvi við tey, ið gera skjøluni, um so er, at mett verður, at hesi skjøl eru verd at varðveita. Á granskingarøkinum verður gjørt sum omanfyristandandi, bert við neyvum samstarvi við almennar og privatar grunnar.

Regluligar avhendingar

Almennar dátur skulu avhendast við jøvnum millumbilum, vanliga fimta hvørt ár. Mótsett pappírsskjølum, sum ikki skulu avhendast, fyrr enn eftir at tey eru farin úr fyrisitingarligari nýtslu, skulu dátur avhendast ofta, og uttan at hugsað verður um fyrisitingarliga nýtslu og støðu. Tað týðningarmesta atlitið, í sambandi við talgilda varðveitslu, er at tryggja, at dátur og skjøl verða avhend til skjalasavn, áðrenn tey verða ávirkað av tøkniligum elli, og áðrenn vraking fer fram av ávísnum dátum vísandi til aðra lóggávu. Tað er eisini altumráðandi at tryggja ta neyðugu skjalfestingina, meðan vitanin framvegis finst hjá persóni ella felagsskapinum, sum hevur gjørt dáturnar. Man skal sostatt ikki bíða við at avhenda dátur til tann fyrisitingarliga mannagongdin er endað, og tað ikki longur er brúk fyri dátunum hjá myndugleikanum.

Henda tilgongd førir við sær, at dátur, um somu tíð, finnast bæði í fyrisitingarligum skipanum hjá myndugleikanum og hjá Tjóðskjalasavninum. Hetta skal skiljast soleiðis, at dátur kunnu finnast í fleiri eintøkum hjá Tjóðskjalasavninum, tí avhendingar frá eini skipan, ið hevur virkað

Tjóðskjalasavnið

Í meiri enn 5 ár, ofta innihalda dátur, sum eisini finnast í avhendingum áður. Hesir trupulleikar kunnu viðgerast gagnligt/pragmatiskt, men dentur verður lagdur á, at vanligá siðvenjan innan fyri tann siðbundna hugsanarháttin á skjalasavnsøkinum ikki altíð kann brúkast óbroytt í eini talgildari verð.

Miðað verður eftir, at dátur og møgulig talgild skjøl frá privatum eisini kunnu avhendast við jøvnum millumbilum, men í veruleikanum verður tað vanligá ikki gjørt fyrrenn tann kt-skipanin, sum tey eru gjørd í, ikki verður brúkt longur. Dátur framleiddar ella fingnar til vega í sambandi við eina granskingarverkætlan verða vanligá avhendar, tá verkætlanin er liðug.

Varðveiting av dátum fer altíð fram í einum relatións-dátugrunnabygnaði. Møgulig skjøl verða tó goymd í einum fílubygnaði. Ein skjalasavnsútgáva av einum dátugrunni kann vera

- ein úrdráttur av øllum dátum frá øllum tabellunum í dátugrunninum
- ein úrdráttur, har dátur frá reint skipanartøkniligum tabellum ella øðrum tabellum, ið ikki hava nakað virði í einum óheftum skipanarligum samanhangi, eru tiknar burturúr.
- ein ávísur úrdráttur av kjarnuupplýsingum frá einum dátugrunni ella leyst samanbundnum skipanum.

Finst tann varðveitingarverda kunningin hjá upphavsráttarliga eiganum av skjølunum ikki í einum relatiónellum dátugrunni, men t.d. í einum stigskipaðum mappubygnaði, skal kunningin gerast um til ein relatiónellan dátugrunnabygnað í sambandi við avhending.

Dátur verða ofta avhendar í óheftum skipanarligum skjalasavnsútgávum, t.d.

kunningarpakkum, har dátur, skjøl og skjalfesting eru samlað saman, sum, í so stóran mun sum møguligt, eru sjálvskjalfestandi.

Allir myndugleikar í Føroyum hava skyldu at avhenda varðveitingarverd savnindi til Tjóðskjalasavnið. Standardurin fyri avhending av skjalasavnsútgávum er ein tjóðarstandardur, sum er galdandi fyri avhendingar frá øllum almennum talgildum savnindum, óansæð um hetta verður avhendað til Tjóðskjalasavnið ella til onnur alment góðkend skjalasøvn.

Varðveiting av savnsmiðlum

Bits og bytes hjá talgildu skjølunum skulu varðveitast óskalað. Fyri at tryggja skjøl so væl sum gjørligt, brúkar Tjóðskjalasavnið eina útbýtta talgilda varðveiting, har dátur finnast í

Tjóðskjalasavnið

fleiri eintökum á fleiri ymiskum miðlaslögum, bæði ljóslisnar og magnetiskar á ymiskum landafrøðiligum stöðum.

OAIS-standardurin

Í varðveitingarstovnum kring heimin hevur OAIS-standardurin (Standard for an Open Archival Information System) øktan týðning sum felags fatanargrundarlag fyri varðveiting av talgilt gjørdum savnindum. Okkara strategi fyri talgilda langtíðarvarðveiting er tó ment áðrenn OAIS-standardurin og er soleiðis - sum útgangsstøði - ikki tengt at honum. Tær funktionellu eindirnar í standardinum eru tó væl egnaðar til at lýsa verksetanina av talgildari varðveiting hjá Tjóðskjalasavninum, ið fylgir standardinum í Danmark, Íslandi og Grønlandi.

Tað funktiónella modelið gevur eina góða yvirordnaða mynd av “dátu-flow/dáturenslí” frá arkivskapara til arkiv og frá arkivi til brúkara.

Í OAIS-standardinum kallast skjalasavnsútgávan av dátum, ið verður avhendað til eitt skjalasavn, fyri SIP (Submission Information Package). Í varðveitingarhøpi kallast skjalasavnsútgávan fyri ein varðveitingarútgáva ella AIP (Archival Information Package), og til atgeingi hjá skjalasavnsbrúkara verður nýtt atkomugeringssútgávan ella DIP (Dissemination Information Package).

Skjalasavnsútgávan skal innihalda ta kunning, ið er neyðug fyri at kunna týða og miðla innihaldið. Fyri at tryggja, at dátur støðugt er lesiligar, t.d. at tann neyðuga migreringin verður framd til røttu tíðina, skal eitt talgilt arkiv hava eina leypandi varðveitingarætlan.

Varðveitingarætlan

Í samsvari við OAIS-standardin ger Tjóðskjalasavnið leypandi varðveitingarætlan, sum millum annað lýsir, nær skifti av standardum fyri varðveiting skal fara fram, somuleiðis nær migrering til nýggj format skal fara fram.

Broytingar í varðveitingarstandardi skulu - í høvuðsheitum - gerast so sjáldan sum móguligt. Samstundis er tað tó av týðningi, at standardurin er tillagaður støðuna í lötuni fyri bæði arkivstovnara og arkiv. Tørvur fyri endurmeting av varðveitingarstandardinum kann m.a. vísa seg, tá skjalasavnskaparin byrjar at gera og goyma varðveitingarverda talgilda kunning í formatum, sum ikki til fulnar kunnu migrerast til tey verandi varðveitingarformatini. Tørvurin kann eisini vísa seg frá skifti í tøkni til viðgerðargongd av dátum, soleiðis at avhendingin

Tjóðskjallasavnið

framvegis kann henda so effektivt sum møguligt og verður bygd á tað núverandi tøkniliga støðið.

Dentur verður lagdur á, at migrering av núverandi savni til eitt nýtt varðveitingarformat fer fram eftir stuttari tíð, t.d. nøkur ár eftir at skifti av varðveitingarformati er framt, soleiðis at dátur verða migreraðar, ímeðan vitanin hjá organisatiónini um og praktisku royndirnar við formatum og tilhoyrandi forritum framvegis eru óskerd. Royndir hjá Ríkisskjallasavninum, tey seinastu mongu árin, vísa, at tað er kostnaðarmikið at halda vitan og skipanir til viðgerð av skjallasavnsútgávum, sum ikki longur eru í dagligari nýtslu, við líka. Tað kann tískil verða ein øktur vandi fyri, at tær heilskaptu dáturnar verða útsettar fyri vanda, um so er, at tær verða varðveittar í formatum, sum ikki longur aktivt verða brúkt í organisatiónini. Við atlitum at varðveiting av øllum almennum skjallasøvnum fer Tjóðskjallasavnið – saman við Ríkisskjallasavninum – í sambandi við skifti í varðveitingarformati, at fremja migreringina av teimum skjallasavnsútgávunum, sum eru avhendar til onnur almenn skjallasøvn.

Ein avgerandi fortreyt fyri ráðlegging um varðveiting er, at Tjóðskjallasavnið – saman við Ríkisskjallasavninum og skjallasøvnunum í vesturnorðurlondum – samlar vitan um, hvussu almennir myndugleikar og aðrir stovnarar av skjallasøvnum brúka kt-tøkni til at skjalfesta teirra virkseimi, somuleiðis hvørjar varðveitingarloysnir aðrir varðveitingarstovnar og onnur menna. Við støði í hesum justerar Tjóðskjallasavnið, saman við Ríkisskjallasavninum, støðugt íverksetanina av síni strategi/langtíðarætlan, soleiðis at visiónin kann røkka á mál.

Tjóðskjallasavnið migrerar sjálvst ávís privat savnindi.